

НАДЗВИЧАЙНА ЕКОЛОГІЧНА СИТУАЦІЯ – надзв. ситуація, за якої

на окремій місцевості сталися негативні, стійкі, тривалі негативні зміни в навколишньому середовищі, що створюють загрозу для здоров'я і життя людей, обмежують або унеможливають госп. діяльність на відповідних територіях, загрожують збереженню природ. ресурсів, що потребують застосування надзв. заходів з боку держави. Негативні зміни в навколишньому природ. середовищі – це втрата, виснаження чи знищення окремих природ. комплексів та ресурсів внаслідок надмірного забруднення довкілля, руйнівного впливу стихійних сил природи та ін. факторів, що обмежують або виключають можливість життєдіяльності людини та провадження госп. діяльності в цих умовах.

Прав. основу регулювання Н. е. с. становлять приписи КУ, ЗУ «Про основи національної безпеки України», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про об'єкти підвищеної небезпеки», КЦЗУ й ін. нормат. актів. Кількісне зростання нормат.-прав. бази, яка забезпечує відповідну сферу, не означає її якісної досконалості. Відповідне зак-во не становить єдиної системи, у ньому існують неузгодженості, суперечності, прогалини. Це обумовлено тим, що розвиток відповідного зак-ва не ґрунтується на чітко визначеній екол.-прав. доктрині.

Осн. елементом Н. е. с. є: наявність загрози (вона повинна бути реальною, неминучою, потенційно небезпечною); наслідки (негативні, необоротні, істотні, стійкі); необхідність застосування додаткових (надзв.) заходів з боку держави щодо запобігання, захисту, ліквідації.

Н. е. с. можна класифікувати за різними підставами: характером походження, ступенем поширення, розміром людських втрат та матеріальних збитків. Залежно від характеру походження подій, що можуть зумовити виникнення Н. е. с. на території України, виокремлюються такі види Н. е. с.: техногенного та природ. характеру. До Н. е. с. техногенного характеру належать: аварії на комунальних системах життєзабезпечення; аварії з викидом (загрозою) викиду сильнодіючих отруйних речовин, наявність у довкіллі шкідливих речовин понад гранично допустиму кількість тощо. Аварія розглядається як небезпечна подія техногенного характеру, що спричинила ураження, травмування населення або створює на окремій території чи території суб'єкта господарювання загрозу життю або здоров'ю населення та призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи спричиняє наднормат. аварійні викиди забруднюючих речовин та ін. шкідливий вплив на навколишнє природ. середовище. Катастрофа – велика за масштабами аварія чи ін. подія, що призводить до тяжких наслідків. На відміну від аварії, катастрофа може бути техногенного, природ. або ін. характеру.

До надзв. ситуацій природ. характеру належать: геофіз., геол., метеорологічні, агрометеорологічні, гідрологічні та ін. небезпечні явища; пожежі ліс. та торф'яні, масова загибель диких тварин. Залежно від місцезнаходження джерела виникнення Н. е. с. поділяються на внутр. і зовнішні. Внутр. Н. е. с. – джерело безпосередньо розташоване на території України, зовнішні – за її межами. Залежно від обсягів заподіяних Н. е. с. наслідків, обсягів техн. і матеріальних ресурсів, необхідних для ліквідації її наслідків, визначаються такі рівні: держ.; регіональний; місц.; об'єктовий. Відповідно до постанови КМУ від 24 берез. 2004 № 368 «Про порядок класифікації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру за їх рівнями» класифікація Н. е. с. за їх рівнями здійснюється для забезпечення організації взаємодії центр. і місц. органів виконавчої влади, підприємств, установ та орг-цій у процесі вирішення питань, пов'язаних із надзв. ситуаціями та ліквідацією їх наслідків. Залежно від обсягів заподіяних наслідків, техн. і матеріальних ресурсів, необхідних для їх ліквідації, надзв. ситуація класифікується як держ., регіонального, місц. або об'єктового рівня. Для визначення рівня надзв. ситуації встановлюються такі критерії: 1) територія поширення та обсяги техн. і матеріальних ресурсів, що необхідні для ліквідації наслідків надзв. ситуації; 2) кількість людей, які внаслідок дії уражальних чинників джерела надзв. ситуації загинули або постраждали, або нормальні умови життєдіяльності яких порушено; 3) розмір збитків, завданих уражуючи-

ми чинниками джерела надзв. ситуації, розраховується відповідно до Методики оцінки збитків від наслідків надзв. ситуацій техногенного і природ. характеру, затв. постановою КМУ від 15 лют. 2002 № 175. Уражуючий чинник джерела надзв. ситуації розглядається як складова частина небезпечного явища або процесу, що характеризується фіз., хім., біол. чи ін. дією (впливом) та перевищенням нормат. показників. Порушення нормальних умов життєдіяльності – відсутність питного водопостачання, водовідведення, електро-, газо- і тепlopостачання (в осінньо-зимовий період) та/або така зміна техн. стану житлового будинку (приміщення), внаслідок якої він став аварійним або не придатним до експлуатації, та/або зміна стану території (об'єкта), внаслідок якої проживання населення і провадження госп. діяльності на території (об'єкті) є неможливим. Остаточне рішення щодо визначення рівня надзв. ситуації з подальшим відображенням його у даних статистики, зокрема у разі відсутності відомостей у повному обсязі стосовно розвитку надзв. ситуації, приймає ДСНС України з урахуванням експертного висновку (за наявності) регіональної комісії з питань техногенно-екол. безпеки та надзв. ситуацій. Експертний висновок про рівень надзв. ситуації готується ДСНС України за дорученням КМУ. ДСНС України має право звернутися до центр. органів виконавчої влади за інформацією про розмір завданих збитків. Відповідальність за достовірність інформації несе орган виконавчої влади, який її подає.

У разі аварійної події (пригоди), що сталася з транспортним засобом, або

аварії на в-ві (незалежно від форми власності) до інформації центр. органу виконавчої влади додається акт розслідування такої події (пригоди) або аварії, проведеного в установленому законом порядку. Остаточне рішення (експертний висновок) ДСНС України є підставою для здійснення ін. заходів щодо реагування на надзв. ситуацію відповідно до зак-ва.

За наслідками Н. е. с. можна класифікувати на незворотні, тривалі, довгострокові, тимчасові і суттєві. Масштаби наслідків Н. е. с. визначаються на основі експертної оцінки, прогнозу або результатів модельних експериментів, проведених кваліфікованими експертами. Залежно від отриманих результатів розробляється план реагування на виниклу конкретну Н. е. с.

Запобігання і ліквідація Н. е. с. являє собою комплекс визначених необхідних заходів різноманітної спрямованості, що здійснюють органи виконавчої влади і місц. самоврядування, громад. утворення, громадяни. Захист населення і територій від надзв. ситуацій техногенного та природ. характеру – система організац., техн., медико-біол., фінансово-екон. та ін. заходів щодо запобігання та реагування на надзв. ситуації техногенного та природ. характеру і ліквідації їх наслідків, що реалізуються центр. і місц. органами виконавчої влади, органами місц. самоврядування, відповідними силами та засобами підприємств, установ та орг-цій незалежно від форм власності і господарювання, добровільними формуваннями та спрямовані на захист населення й територій, а також матеріальних, культ. цінностей та довкілля.

Принципи захисту базуються на положеннях Женевської конвенції про захист жертв війни і додаткових протоколів до неї, зокрема: безумовного примату безпеки; нульового (прийнятого) ризику; плати за ризик; добровільності; невід'ємного права кожного на здорове навколишнє середовище; прав. забезпеченості; свободи інформації про безпеку людини; урахування громад. (сусп.) думки; безумовної переваги рац. і превентивної безпеки мінімізації заподіяної шкоди навколишньому середовищу тощо.

Серед осн. заходів щодо захисту можна виділити: оповіщення й інформування населення; спостереження і контроль; стандартизацію, експертизу, ліцензування певних видів діяльності, сертифікацію, страхування й ін.

Запобігання виникненню Н. е. с. – комплекс прав., соц.-екон., політ., організац.-техн., саніт.-гігієнічних та ін. заходів, спрямованих на регулювання техногенної та природ. безпеки, проведення оцінки рівнів ризику, завчасне реагування на загрозу виникнення надзв. ситуації техногенного та природ. характеру на основі даних моніторингу, експертизи, досліджень та прогнозів щодо можливого перебігу подій з метою недопущення їх переростання у надзв. ситуацію техногенного та природ. характеру або пом'якшення її можливих наслідків.

При виникненні Н. е. с. проводиться ліквідація, тобто проведення комплексу заходів, що включає аварійно-рятувальні й ін. невідкладні роботи, спрямовані на рятування життя та збереження здоров'я людей, припинення дії небезпечних факторів, зниження розмірів

шкоди, заподіяної навколишньому природ. середовищу, і матеріальних втрат, а також дії, які локалізують зони Н. е. с.

Лит.: Комарницький В. М. Правовий режим зон надзвичайних екологічних ситуацій в Україні: дис. ... канд. юрид. н.: 12.00.06. К., 2002; Балюк Г. І. Законодавство у сфері надзвичайних екологічних ситуацій: історія становлення і сучасний стан // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки, 2005, вип. 67–69; Шарасевська Т. А. Правове регулювання захисту територій і громадян за надзвичайних екологічних ситуацій в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. н.: 12.00.06. К., 2013.

Г. В. Анісімова.